

Далеки тропски (и порески) рај

Још се српска јавност није била поштено опоравила од културолошког и политичког шока отцепљења Црне Горе из заједничке државе (тзв. „државне заједнице“), а већ је била у прилици да се запањи (и искрено насмеје) своме темељном непознавању ове суседне (и пријатељске) државе, у којој се те исте, 2006. године, одиграла радња тада најновијег филма о Џемсу Бонду, „Казино Ројал“. Затечени Срби имали су прилике да виде питому, брдовиту и зелену земљу кроз коју вијуга брза железница у чијем се луксузном вагон-ресторану точи шампањац, а чији љупки градићи средњеевропске архитектуре плене својим шармом, сређеношћу и чистоћом. Смејали смо се сви холивудским продуцентима који се нису ни потрудили да кроче ногом у ову, нама толико добро познату земљу, већ су се задовољили позајмицом имена и заставе које су данас, знатно више него Монте Карло, који је био на свом врхунцу у време писања првог романа о агенту 007, синоним за стециште белосветских криминалаца и меку сумњивог капитала на европском континенту.

Неколико година касније, међутим, озбиљно се већ можемо запитати да ли ми *заиста* познајемо ту суседну земљу и народ и колико је наш подсмех тој холивудској слици, толико различитој од наше свакодневице, заправо последица искривљеног огледала у коме ми, великосрпски агресори и културни империјалисти, гледамо овај пријатељски, језиком и културом блиски, али ипак темељно различит народ? Добро, кога Џемс Бонд није натерао да се овако нешто запита, свакако су то морала учинити дела савремене црногорске (пардон, монтенегринске) историографије, у којој је се некадашња „српска Спарта“ растаче до мутне и непрепознатљиве државе негде у Европи, толико различите од онога што смо о њој мислили да знамо, да је врло могуће да њом *заиста*

влада средњеевропска архитектура и возе брзе железнице. И не само да је тако, него је тако – одувек било!

Крајње упечатљив пример овог темељног неразумевања може се пронаћи у документу који је обишао целу Европу у протеклих неколико недеља, па је тако дошао и до нас, а који представља изузетно исцрпну и детаљну студију урбанистичке, историјске и културолошке слике црногорске „пријестолнице“ (али не и главног града) – Цетиња. Иза

овог више него луксузног издања, штампаног (искључиво) на енглеском језику, а насловљеног *Менаџмент план историјског језгра Цетиња (Cetinje Historical Core Management Plan*, Подгорица, мај 2009.), стали су Влада Црне Горе и Унеско, као и бабица и кум црногорске „неовисности“, Венецијанска комисија и Министарство иностраних послова Италије. План је у сваком случају више него импресиван – и то не само својом скупом штампом и богатом опремом – он се веома темељно бави сваким појединачним каменом од културног или историјског значаја у овој планинској вароши, истовремено настојећи да објасни свима нама, странцима, у чему се састоји тај културни и историјски значај. Овај документ је стога више него занимљиво штиво у коме се може наћи све што сте хтели да знате о црногорској историји, а (до пре пар година) нисте имали где да прочитате.

Некада давно, у далекој галаксији

Сваки страни туриста који се затекне у једној малој, туристичкој земљи, има склоност да сазна и понешто од историје и културе тог локалитета, како се кући не би вратио само са једноличним фотографијама барова и плажа које широм света личе једне на друге. Таквом једном полузаинтересованом странцу намењен је, изгледа, и део овог издања насловљен „Историјски развој Цетиња и његовог начина живота“ (стр. 27-33). Одатле он може сазнати да је ово подручје било веома живо још у Средњем веку, али да нарочит значај добија након епохе владавине Црнојевића и поготово Турске окупације земље. Мутно се наводи да су под турском окупацијом земљу (која је веома брзо оформила слободну територију у планинама са престоницом баш у Цетињу) управљали некакви „митрополити“, који су служили као неутрални посматрачи и непристрасне судије у иначе често разједињеним међуплеменским институцијама. До нарочитог процвата земље дошло је за време династије Петровића, који су спровели низ реформи и на крају од Монтенегра направили модерну малу европску краљевину.

До сада ова прича може изгледати и познато, али сваки читалац који тексту приступа следећи заблуде и подвале уметнуте у (велико)српске образовне програме, брзо ће се уверити да су сличности само случајне. У историјском тексту који не пропушта да наведе сваку појединачну реформу државне управе у Црној Гори (типа оснивања државног суда 1798, Правитељствујушћег совјета 1831, или усвајања Даниловог законика 1855. године), који наводи све битније битке Црногораца са Турцима (Мартинићи и Круси, Граховац, Вучји До, Фундине), пропушта да се било где помене којим се *језиком* говорило током пола миленијума на Цетињу, којој су

цркви

припадали „митрополити“, или на

чијим

се митовима и легендама формирала национална свест ондашњих Црногораца. Док се

историја прилично аутистично приказује као „црногорска“ (монтенегринске земље, монтенегрински владари, монтенегринска племена и народ), прескачу се такви релевантни подаци као што је Немањићка Зета (родно место Стефана Немање), Косовска битка, прва српска штампарија (помиње се неодређена „шtamпарска машина“ доста касније, при опису просторија Цетињског манастира на стр. 43) или духовни утицај црногорских монаха, свештенства и

светаца

(Св. Василије Острошки, Св. Петар Цетињски) на шири српски културни простор – што свакако представља податке којим би се сваки историограф хтео подичити. Или не? Можда су у питању само великосрпске измишљотине? Могло би се тако нешто закључити, с обзиром да веома темељни писци овог списка нису пропустили да помену странцима толико далеке појмове као што су „богумили“ или „Скадарски санџак-бегови“, али су упадљиво изоставили знатно учесталије, јасније и познатије појмове као што су „српство“, „православље“ или „косовски завет“.

У ствари, у овом историјском прегледу, *Срби се уопште не помињу*, све до тренутка када ступају на сцену као агресивни суседи и освајачи. Прескаче се низ херојских епизода, какве су ослобађање Метохије, опсада Скадра, одбацивање првог таласа аустријског напада

преко целе

Херцеговине све до Сарајева

, те за историју Првог светског рата веома значајна Мојковачка битка, где су Црногорци задужили не само српску војску, него и све Савезнике и непосредно допринели коначној победи. Цели овај период се изоставља, али се зато веома детаљно обрађују догађаји тик по његовом завршетку, када се Црна Гора „затиче у екстремно необичном контексту

–

окупирана

од стране својих савезника, Француза, Енглеза, Италијана, Американаца и најбројнијих Срба“ („Цетиње у Краљевини СХС/Југославији“ стр. 30-31). Српске власти принуђују Црну Гору на приступање Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и сплеткама, интригама и отвореним притисцима окупационих снага сазивају, под наводницима (дакле лажну и проблематичну), „Велику народну скупштину“, која изгласава приступање будућој Југославији и збацивање династије Петровића са престола. Ова надрискупштина је српским лукавством сазвана „у Подгорици, а не Цетињу,“ где се могао очекивати отпор оваквом „безусловном уједињењу“, које је, истина, „имало широку подршку народа“ (што се природно одразило у раду скупштине која је, како име и каже, представљала

цели

црногорски народ), али је било „илегално и нелегитимно“, спроведено под заштитом „гарнизона српске војске“ испред места већања и праћено насиљем и прогоном црногорских првака. Након црне рупе Првог светског рата, текст даље крајње детаљно описује храбру побуну цетињских лојалиста против „бјелашког терора“ 1919, који се завршио „оружаном окупацијом Цетиња“ и утапањем црногорске независности и народне особености у страну државу у којој Црногорци нису били конститутивни народ, нити су у њу примљени као „равноправна држава чланица“. Ако се сетимо да о тим Србима, чија је одвојена историја негде у региону текла паралелно до тренутка када су

њихове империјалистичке тежње почеле да се преливају на суседне државе и народе, није ни било помена до тог тренутка – природно је очекивати да саосећајни читалац буде згрожен овим призором гутања и уништења вековне борбе за идентитет и самосталност једног малог, али храброг европског народа.

Ал' не писну Црногорчад млада (о својој прећутаној историји)

Наравно, ту се не заустављају прећуткивања и заобилажења тема које смо годинама сматрали за централне у црногорској историји и од највећег значаја по њихову културу и идентитет. Тако се скреће пажња да је у Краљевини Југославији „Црна Гора била област неразвијене пољопривреде и сићушних домаћинстава“ (нема напомене каква је била *пре* Краљевине Југославије). Истовремено, крајње необично се прескаче чињеница да је Цетиње (које је у средишту приче, на крају крајева) постало административни центар Зетске бановине, која је добила већу територију него икада у својој историји. Поред данашње Црне Горе, у Цетиње су по документа, за административним и привредним пословима, или по поводу виших судских парница, ишли становници Метохије, Рашке, целе Херцеговине, и чак надалеко славног и угледног Дубровника, а црногорска обала се простирала до иза Пељешца! Касније у тексту помиње се значајна зграда „Банске управе“, без икакве могућности да читалац наслути шта значи оно „банска“ и на шта се односи („Архитектура историјског језгра Цетиња између два рата“, стр. 57).

Сматрајући ове податке за нерелевантне, аутори посвећују доста пажње оснивању огранака КПЈ у Црној Гори и њиховом раном инсистирању на „Лењиновом принципу самоопредељења народа“, које након херојске борбе „црногорског народа“ за „ослобођење Црне Горе“ (Метохија, Рашка, Херцеговина итд. се не помињу) води ка „поновном успостављању црногорске државности“ као федералне јединице у оквиру комунистичке Југославије („Цетиње у ослободилачком рату“, стр. 31-32). Занимљиво је да италијанска окупација, описана у овом поглављу, делује као дечија игра у поређењу са српским терором из претходног – док се не помињу никакви сукоби са усташама, нити крвави грађански рат партизана са четницима, који су, процењује се, у револуцији (процентуално) највише страдали управо у Црној Гори.

Далеко праведнија од претходне, комунистичка Југославија дала је Црногорцима статус народа и омогућила сећање на своју посебност и државност, а Цетиње је од друга Тита добило орден Народног хероја, чиме се највећи син народа и народности морално искупио што је престоницу републике преселио у Титоград („Цетиње у социјалистичкој Југославији“, стр. 32). Након тога, све је мање-више текло својим током, осим мрачног

периода деведесетих, када аутори студије са жаљењем констатују да су заведени црногорски званичници испрва „подржавали политику Београда“, чије су „српске власти у ствари тежиле установљавању Велике Србије“. Народ је, међутим, прозрео ову игранку прво у организацији „бројних антиратних протеста“ (оно што су наоружани Црногорци радили по Дубровнику и околини су, у ствари, били антиратни протести), те су власти прво Цетињу вратиле статус престонице, затим начиниле „радикални отклон од кобне политике Београда“ и, најзад, обновиле своју независност („Цетиње у СРЈ“, стр. 32-33). Тиме се историја Црне Горе и Цетиња завршава са лукасовским хепиендом – поразом мрачне империје и тријумфом локалне шароликости и посебности храбрих Монтенегрина. А као круна њиховог вековног напора појављује се управо предметни *Ме нашмент план*

, који за циљ има преображај Цетиња у град на листи Светске баштине Унеска, у коме ће се „пријатно осећати сваки грађанин света“ („Визија заштићене зоне историјског језгра Цетиња“, стр. 98-99).

Далеко од тога да се ова бесмислена историјска искривљавања завршавају на томе. Рад је пун прећуткивања и извртања онога што је некада представљало ствар части и националног поноса сваког Црногорца. На пример, приметан је необичан несклад између простора и пажње посвећене Његошу, који се у „историјском прегледу“ напомиње (стр. 30) само по томе што је оформио Правитељствујушчи совјет и што га је наследио очигледно далеко значајнији кнез Данило, и, на другој страни, чињенице да на списку споменика културе у Цетињу свака друга институција носи Његошево име (библиотека, музеј, штампарија, први црквени хор итд.). О овом великану се понешто сазнаје из кратког описа садржаја Његошевог музеја (стр. 62), док се нешто више простора даје његовом делу у оквиру поглавља о „књижевном наслеђу Цетиња“ („Литерарно стваралаштво“, стр. 65-66). Ту се уредно напомиње национална и културна припадност Симе Милутиновића Сарајлије и Лазе Костића (који су означени као „српски романтичари“ – Симо Матавуљ је, међутим, „још један значајан странац“), док је Његошево дело приказано нејасно и неодређено, утемељено у „борби за опстанак и слободу Црногорског народа“ и његовој „националној књижевности“, мада се признаје да је оно „снажно без обзира унутар оквира чијег друштва се посматра“. Његошев фундаментални значај за целокупну српску културу нигде се не помиње, али се доста пажње посвећује чињеници да је владика био „изванредно леп човек“, забележен од савременика као „најлепши човек кога су икада видели“.

Лето међу пријатељима

У питању је, наравно, само један документ у мору других. А будући да је у питању папир који мора проћи кроз руке многобројних међународних институција, он је свакако ослобођен низа нетолерантних или проблематичних изјава које вероватно прате изворе

на основу којих су аутори састављали свој „историјски преглед“. Он, међутим, на крајње симболичан начин приказује на шта су се данас свели односи Србије и Црне Горе. Наша дојучерашња браћа нас, преко Унеска и Венецијанске комисије, на енглеском језику, обавештавају да смо их окупирали и терорисали, уништавали њихов идентитет, независност и културну посебност, те се жале целом свету да је Монтенегро била још једна жртва великосрпске хистерије, која се тако крваво сручила на друге народе југословенске федерације. И добро сад, незаинтересованим бирократама Уједињених нација ова прича може изгледати симпатично (ако и превише налик свим осталим причама малих народа који су изненада стекли своју „тисућљетну самобитност“), али по сваког образованог Србина она мора деловати дубоко депримирајуће и поражавајуће. Је ли могуће, запитаћемо се, да смо ми стварно сами себе обмањивали да је у питању један народ, један језик, једна вера и једна култура? Јесу ли они нас стварно све оне године заједничког живота тако гледали? Како ми то нисмо видели? Јесмо ли заиста причу о „српској Спарти“ и црногорском кршу као заветном огњишту Косовског мита ми само измислили, је ли то стварно била великосрпска империјална политика у којој ми, заслепљени властитом културном мегаломанијом, нисмо били ни свесни колико штете чинимо једном пристојном и добронамерном народу? Јесмо ли стварно заслужили оволико огорчење и одбацивање?

У Србији, наравно, постоји дуг списак угледних јавних личности, невладиних организација и, што је најгоре, громогласних српских патриота и националиста који би на сва ова питања одговорили потврдно. Са једне стране за то је крива разорна аутопропаганда којој се Србија већ предуго изложена, а са друге стране природно и оправдано огорчење више него бахатим понашањем и злонамерном реториком и овдашњих и ондашњих Монтенегрина. Али на страну што је модерно гнушати се свега српског и уносно учествовати у великом балканском лову на великосрпске вештице, запањујуће је са коликом се ревношћу и коликом лакоћом људи, који одбацују злонамерну антисрпску пропаганду и не заступају идеје о „ритуалном очишћењу од греха геноцида и империјализма“, одричу оног дела српске историје који је неодвојиво везан за Црну Гору. Већ изнурена српска јавност слеже раменима над „црногорским језиком“, са равнодушношћу све мањи број грађана Црне Горе који се изјашњавају као Срби назива „мањином“, док се спремно баца каменом на све наслеђе Србије које носи стигму „црногорског“ (ијекавица, гусле, порекло династије Карађорђевић и сл.). И премало људи је забринуто над значајним осиромашењем некада толико богатог језичког и културног пространства српског народа – које иначе не мора нужно да следи судбину српске државе.

Шта год ми мислили о Црној Гори, више је него очигледно се односи ова „два народа“ неће још дуго моћи одвијати на досадашњим основама. Последице ће се ускоро осетити, не само у Србији, којој је напосто *покраден* изузетно значајан сегмент национално-ослободилачког епа, већ и у Црној Гори, која ће пре или касније морати да схвати да се са међунационалном мржњом и антисрпском пропагандом не може

кокетирати

. У једном тренутку, нови нараштаји њихове деце схватиће причу о великосрпској тиранији као нешто много више од обичне жваке за улизивање западним инвестиционим фондовима и почети, попут Хрвата, да се „свете“ за претрпљену неправду ништа не слутећим туристима из Србије. А ови ће, као да им већ није доста административних понижења „еколошке државе“, претрпаних и прескупих плажа и лоше услуге, окренути неким новим обалама и пријатељским државама у којим их неће гледати као окупаторе и агресоре. И наравно да ће штета и по Србију и по Црну Гору бити непроцењива. Србија је, међутим, преживела много штошта и сигурно може издржати и тај удар, али је велико питање каква се будућност смеши „сувереној и независној“ Црној Гори када се, изгубивши дефинитивно сестру, пријатељицу и савезницу у Србији, окрене другим „пријатељима“ у региону – Косову, Хрватској и Албанији.

Када један народ дефинитивно изгуби национални и културни компас, том народу се црно пише. Србима се, оно јест, црно пише и овако, али баш зато што се као народ нису одрекли својих темељних вредности и конститутивних митова. Такви притисци дођу и прођу, а у наша историја их памти сијасет. Али када се једном изгуби властити идентитет и утоне у лаж и самообману, јако је тешко вратити се назад и „спасити душу“, како би се „имало са чиме пред Милоша“. Вечни српски морални избор био је увек, и остао је, „коме ће се приклонити царству“. Као делу српског културног пространства, ово питање се периодично постављало и Црногорцима и они су се некада дичили тиме што су били најхрабрији и најбескомпромиснији у чувању своје вере, имена и завета. Данашњи нараштај се, међутим, одрекао свега онога што су им преци сачували у далеко тежим и неповољнијим условима и, како се чини, прети не само да се начисто окрене од путева својих дедова, већ и да избрише свако сећање на њихово предање, вредности и изборе. А од тога добра може бити, нажалост, само онима који ни Србима ни Црногорцима никаквог добра не желе.